

کلاس ادبیات فارسی
پایہ ہشتم تیز ہوشان
استاد طالب قیبار

hamid talebtabar
حمید طالب تبار

مقصد جمله

به کلمه یا مجموعه‌ای از کلمه‌ها گفته می‌شود که پیامی را برساند؛ مانند:

« نصیرالدین پس از شنیدن این سخن خندید و گفت: من درباره درس‌ها با پدرم گفت‌وگو می‌کنم. »

جمله اول

جمله دوم

جمله سوم

فعل

فعل

فعل

توجه: جمله‌های «اول» و «سوم» هر کدام به ترتیب از «هفت کلمه» و «هشت کلمه» تشکیل شده‌اند؛ یعنی هر جمله، مجموعه‌ای از کلمه‌ها است.

توجه: جمله «دوم» فقط از یک کلمه (=گفت) ساخته شده است.

جمله

به کلمه یا مجموعه‌ای از کلمه‌ها گفته می‌شود که پیامی را برساند؛ مانند:

«نصیرالدین پس از شنیدن این سخن خندید و گفت: من درباره درس‌ها با پدرم گفت‌وگو می‌کنم.»

جملهٔ اول

جملهٔ دوم

جملهٔ سوم

نکته ۱: گاهی «نهاد» از جمله حذف می‌شود؛ مانند «نهاد» جملهٔ دوم:

[نصیرالدین] گفت.

نهاد محذوف فعل

نکته ۲: «شنیدن» مصدر است، بنابراین، مصدرها نه فعل محسوب می‌شوند نه جمله.

نکته ۳: در حالت عادی (= در نوشته‌های عادی) « نهاد » در اوّل جمله می‌آید و « فعل » در پایان جمله قرار می‌گیرد؛ اما در شعر چنین نیست؛ یعنی به خاطر رعایت وزن و آهنگ، جای « نهاد » و « فعل » تغییر می‌کند؛ مانند:

جمله اول

« تا قیامت سخن اندر کرم و رحمتِ او

همه

گویند

و یکی

گفته نیاید

ز هزار

نهاد

فعل

نهاد

فعل

در جمله اوّل، نهاد « همه » در اوّل جمله قرار نگرفته است.
در جمله دوم، « فعل »، در آخر جمله قرار نگرفته است.

نکته ۴:

فعل، کلمه ای است که دربارهٔ انجام عمل، رویداد یا ایجاد حالت، اطلاعاتی می‌دهد و در یکی از سه زمان گذشته (= ماضی)، حال (= مضارع) و آینده (= مستقبل) به کار می‌رود؛ مانند:

« سر به هم آورده دیدم برگ های غنچه را اجتماع دوستان یکدلم آمد به یاد »

در این بیت، واژه‌های « دیدم » و « آمد » فعل هستند که انجام دهندهٔ کار و دارندهٔ پیام اصلی جمله هستند.

تمرین: در ابیات زیر، جمله‌ها، نهادها و فعل‌ها را مشخص کنید.

الف) «در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن من خود به چشم خویشتن دیدم که جانم می‌رود»

۳

۲

پاسخ:

۱) نهاد حذف شده

ب) «چشم دل باز کن که جان بیننی آنچه نادیدنی است، آن بیننی»

۴

۳

پاسخ:

۱) نهاد ← تو (هکذوف) ۲

۳) نهاد ← تو (هکذوف) ۴

ج) «به درگاه لطف و بزرگیش بر بزرگان نهاده بزرگی ز سر»

پاسخ:

۱) فعل ← نهاده [اند] ۲) نهاد

«راه شناخت تعداد جمله»

برای این که جمله‌ها را بشناسیم و تشخیص دهیم که در هر بیت یا عبارتی، چند جمله به کار رفته است، باید به موارد زیر توجه داشته باشیم:

۱. فعل‌های موجود در بیت یا عبارت، یک جمله به حساب می‌آیند؛

۲. فعل‌های حذف شده، جزء جمله‌ها محسوب می‌شوند؛

۳. شبه جمله‌ها (= ۱- ندا و منادا ۲- اصوات) جمله به حساب می‌آیند.

تا اینجا تدریس شد

۱۹، ۵، ۵-۱۲

تمرین: بیت زیر از چند جمله، تشکیل شده است؟

« زنهار مگو سخن به جز راست هرچند تو را در آن، ضررهاست »

پاسخ :

تمرین: بیت زیر از چند جمله، تشکیل شده است؟

«زنهار مگو سخن به جز راست هرچند تو را در آن، ضررهاست»

پاسخ: بیت از سه جمله تشکیل شده است.

«زنهار» ← جملهٔ اوّل (= شبه جمله)

«مگو سخن به جز راست» ← جملهٔ دوم (= این جمله دارای فعل است.)

«هرچند تو را در آن ضررهاست» ← جملهٔ سوم (= این جمله دارای فعل است.)

« حذف فعل در جمله »

گاهی فعل در جمله به خاطر وزن شعر یا زیبایی آهنگِ نثر حذف می‌شود و ما از طریق معنی کردنِ جمله، متوجّه حذف آن می‌شویم. حذف فعل به دو صورت شکل می‌گیرد:

- ۱- حذف به قرینهٔ لفظی
- ۲- حذف به قرینه معنایی (=معنوی)

۱- حذف به قرینه لفظی

فعل یکبار در عبارت می‌آید و برای بار دوم، همان فعل، حذف می‌شود؛ مانند:

« هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده. » ← **دو** جمله

در جمله دوم، فعلِ « است » به قرینه لفظی حذف شده است. (= دولت پاینده [است])

۲- حذف به قرینه معنایی (=معنوی)

گاهی فعل در جمله نمی‌آید و ما از راه معنی کردن جمله، متوجه حذف فعل می‌شویم که به آن، حذف به قرینه معنایی می‌گویند؛ مانند:

«تا کی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش؟ حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار»

فعل «داری» به قرینه معنایی حذف شده است. (= سر غفلت در پیش [داری])

فعل «است» به قرینه معنایی حذف شده است. (= نرگس بیدار [است])

نکته: بعد از «ندا و منادا» و شبه جمله‌ها (= اصوات) فعل به قرینه معنایی حذف می‌شود.

« ندا و منادا »

به کلمه‌ای که مورد خطاب قرار گیرد، منادا می‌گویند؛ مانند:

« ای خدا، این وصل را هجران مکن سرخوشانِ عشق را نالان مکن » « مولوی »

« ای » ← نشانه ندا / خدا ← منادا

« ندا و منادا »

نکته‌ها:

الف) نشانه‌های ندا عبارت‌اند از: « ای - یا - ائِها - آیا - « ا » در آخر منادا »
مانند:

« خدایا، جهان پادشاهی تو راست ز ما خدمت آید خدایی تو راست » « نظامی »

« خدای » منادا و « ا » نشانه ندا است.

« ندا و منادا »

(ب) گاهی نشانه ندا حذف می‌شود و منادا به تنهایی می‌آید؛ مانند:

« کاش روزی به کام خود برسید بچه‌ها، آرزوی من این است! »

« بچه‌ها » منادا است و نشانه ندا حذف شده است. (= [ای] بچه‌ها)

« ندا و منادا »

(ج) گاهی منادا حذف می‌شود و نشانه ندا می‌آید؛ در این صورت، نشانه ندا به تنهایی یک جمله محسوب می‌شود؛ مانند:

« ای نام نکوی تو، سر دفتر دیوان‌ها وی طلعتِ روی تو، زینتِ دهِ عنوانِ ها »
«مستوره کردستانی»

در مصراع اول و دوم بعد از « ای»، منادای « کسی که » حذف شده است:

ای [کسی که] نام نکوی تو...

ای [کسی که] طلعت روی تو...

توجه: « وی » مخفف « و » « ای » است.

« شبه جمله (= اصوات) »

گاهی برای حالت‌هایی مانند آرزو، اندوه و شادی از کلمه‌هایی مانند: « ای کاش، کاش ، افسوس ، آفرین ، درد ، دریغ ، دریغا ، هان ، حیف ، آوخ ، آه ، وای ، ای وای ، سلام و ... » استفاده می‌شود که معنای یک جملهٔ کامل را بیان می‌کنند.

« شبه جمله (= اصوات) »

توجّه: این کلمات، در ظاهر، یک جمله نیستند؛ امّا معنای یک جملهٔ کامل را بیان می‌کنند؛ به همین سبب؛ شبه جمله هستند؛ مانند:

« نشسته‌ام در انتظار این سوارِ بی‌غبار دریغ کز شبی چنین، سپیده سر نمی‌زند »
« هوشنگ ابتهاج »

دریغ (= افسوس می‌خورم) ← شبه جمله (= اصوات)

نکته مهم:

شبه جمله‌ها (= ندا و منادا و اصوات) نهاد و گزاره ندارند.

نکته: واژه‌های شبه جمله، در صورتی جمله به حساب می‌آیند که مفهوم جمله را برسانند؛ در غیر این صورت، شبه جمله (= اصوات) محسوب نمی‌شوند.

تمرین:

در کدام بیت، واژه « افسوس » شبه جمله محسوب می شود و یک جمله به حساب می آید؟

الف) افسوس که ایام شریف رمضان رفت

سی عید به یک مرتبه از دست جهان رفت

ب) از تماشای تو ای مایه امید جهان

غیر افسوس چه در دست نگاه است مرا؟

پاسخ :

تمرین:

در کدام بیت، واژه « افسوس » شبه جمله محسوب می شود و یک جمله به حساب می آید؟

الف) افسوس که ایام شریف رمضان رفت

سی عید به یک مرتبه از دست جهان رفت

ب) از تماشای تو ای مایه امید جهان

غیر افسوس چه در دست نگاه است مرا؟

پاسخ : « افسوس » در بیت « الف » به معنی « حسرت می خورم »، شبه جمله است.

« افسوس » در بیت « ب » به معنی « افسوس خوردن »، اسم است؛ یعنی شبه جمله نیست و جمله به حساب نمی آید.

« تمرین های مربوط به جمله »

۱- بیت ها و عبارات زیر از چند جمله تشکیل شده اند؟

الف) نیت من در نماز و در دعا	ترس بود و وحشت از خشم خدا
ب) زنهار مگو سخن به جز راست	هر چند تو را در آن، ضررهاست
ج) کای فلان، چاشت بده یا شامم	نان و آبی که خورم و آشامم
د) کاش من هم عبور تو را دیده بودم	کوچه های خراسان تو را می شناسند
ه) تا ابد باشی نگهبان هنر	جمله اشعارت، به از گنج و گهر

۲- درستی یا نادرستی سؤالات را با علامت مشخص کنید.

الف) بیت زیر از یک جمله تشکیل شده است. ☐ درست ☐ نادرست

« داد با این همه افتادگی ام عزّ آزادی و آزادگی ام »

ب) در بیت زیر حذف فعل به قرینه معنایی دیده می‌شود. ☐ درست ☐ نادرست

« تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار »

ج) در بیت زیر، « نام تو »، نهاد است. ☐ درست ☐ نادرست

« ای نام تو بهترین سر آغاز بی نام تو نامه کی کنم باز؟ »

۳- جای خالی عبارتهای زیر را با کلمه های مناسب کامل کنید.

الف) بیت زیر از..... جمله تشکیل شده است و در جمله های فعل حذف شده است.

« تا آینه، جمال تو دید و تو حُسن خویش
تو عاشق خودی ز تو عاشق تر آینه »

ب) در بیت زیر، حذف فعل به قرینه وجود دارد.

« نام نیکو گر بماند ز آدمی به کزو ماند سرای زرنگار »

ج) بیت زیر از جمله تشکیل شده است که در جمله فعل به قرینه لفظی حذف شده است.

« نکته‌ای گویمت که گر شنوی شاد، مانی به جان و زنده به تن »

« پرسش‌های چهار گزینه ای »

۱- بیت زیر از چند جمله تشکیل شده است؟

«ای نام نکوی تو، سر دفتر دیوان‌ها وی طلعت روی تو، زینت دهِ عنوان‌ها»

(۱) دو (۲) سه (۳) چهار (۴) پنج

۲- در دو بیت زیر، چند جمله به کار رفته است؟

« آمد آن شکر گزاریش به گوش گفت کای پیر خرف گشته، خموش
کای فلان، چاشت بده یا شامم نان و آبی که خورم و آشامم »

(۱) پنج (۲) شش (۳) هفت (۴) ده

« پرسش‌های چهار گزینه ای »

۳- دو بیت زیر از چند جمله تشکیل شده است؟

« چه روزها که یک به یک غروب شد نیامدی
خلیل آتشین سخن، تبر به دوش بت شکن
چه بغض ها که در گلو رسوب شد نیامدی
خدای ما دوباره سنگ و چوب شد نیامدی »

(۱) شش

(۲) هفت

(۳) هشت

(۴) ده

۴- تعداد جمله کدام بیت، نادرست است؟

(۱) کان روز به علم تو چه افزود	وز کرده خود چه برده‌ای سود (دو)
(۲) زنه‌ار مگو سخن به جز راست	هرچند تو را در آن ضرر هاست (سه)
(۳) می‌باش به عمر خود سحر خیز	وز خواب سحرگهان پرهیز (سه)
(۴) چون با ادب و تمیز باشی	پیش همه کس عزیز باشی (دو)

« پرسش‌های چهار گزینه ای »

۵- در عبارت زیر، فعل به قرینه حذف شده است.

« تلمیذ بی ارادت، عاشق بی زر است و رونده بی معرفت، مرغ بی پر و عالم بی عمل، درخت بی بر و زاهد بی علم، خانه بی در. »

(۱) دو - لفظی (۲) سه - معنایی (۳) چهار - معنایی (۴) سه - لفظی